

CultiVETing

Cultivating Entrepreneurship in the
Agrifood Sector through VET

D2.2 Mbledhja e Analizave dhe Krahasimeve të Vendeve (institucionet e AFP-së)

INFORMACIONI I PROJEKTIT

Akronimi i Projektit	Kultivimi
Titulli i Projektit	i Ndërmarrësisë në Sektorin Agro-Ushqimor përmes AFP-së
Numri i Marrëveshjes	101129381
Programi i BE-së	ERASMUS-EDU-2023-CB-VET
Uebfaqja e Projektit	
Partnerët e Shkrimit	AUT, Shqipëri
Përgatitur nga	Etleva Muça, Albana Gjoni, Elona Fejzaj
Data	Korrik, 2024
Versioni	Draft
Partnerët e Shkrimit	APPK, Kosovë
Përgatitur nga	Agron Hajdari
Data	Korrik, 2024
Versioni	Draft

Mohim përgjegjësie

Mbështetja e Komisionit Evropian për prodhimin e këtij botimi nuk përbën miratim të përmbajtjes, e cila pasqyron vetëm pikëpamjet e autorëve, dhe Komisioni nuk mund të mbahet përgjegjës për asnjë përdorim që mund t'i bëhet informacionit të përmbajtur aty.

Përmbajtja

Përmbledhje Ekzekutive.....	5
Pjesa 1: Shqipëria	7
1. Situata e arsimit profesional në Shqipëri	7
2. Sistemi i Qeverisjes dhe Menaxhimit të AFP-së në Shqipëri	8
3. Sistemi arsimor në Shqipëri	10
4. Arsimi Profesional dhe tregu i punës	14
5. Kualifikimet dhe kurrikula	16
Pjesa 2: Kosova.....	18
1. Analiza e situatës në Kosovë	18
2. Sistemi i Qeverisjes dhe Menaxhimit të AFP-së në Kosovë.....	20
3. Informacion i përgjithshëm rreth sistemit arsimor.....	21
Tabela 3. Regjistrimi në arsimin e mesëm profesional sipas fushës ISCED-F dhe gjinisë	23
4. Lidhja e arsimit dhe trajnimit profesional me tregun e punës	26
5. Treguesit kryesorë të tregut të punës.....	28
6. Kualifikimet dhe kurrikula	29
Përfundime	31
Referencat	32

Akronime

AKRONIM	EMRI I PLOTË
IA	Udhëzim Administrativ
AKIS	Sistemi i Bujqësisë, Dijes dhe Inovacionit
AQF	Korniza Shqiptare e Kualifikimeve
ATTC	Qendra e Transferimit të Teknologjisë Bujqësore
AUT	Universiteti Bujqësor i Tiranës
AVETAE	Agjencia për Arsim dhe Trajnim Profesional dhe Arsim për të Rritur
EARK	Agjencia e Republikës së Kosovës
EARK	Agjencia e Punësimit e Republikës së Kosovës
ECTS	Sistemi Evropian i Transferimit dhe Akumulimit të Krediteve
ETF	Fondacioni Evropian i Trajnimit
BE	Bashkimi Evropian
BE	Bashkimi Evropian
FAO	Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë
PBB-JA	Produkti i Brendshëm Bruto
TIK	Teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit
INSTAT	Instituti i Statistikave
ISCED	Klasifikimi Standard Ndërkombëtar i Arsimit
KAS	Agjencia e Statistikave të Kosovës
LMIS	Sistemi i Informacionit të Tregut të Punës
MARD	Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural
MES	Drejtoritë Komunale të Arsimit
MASH	Ministria e Arsimit dhe Sportit
MESTI	Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit
MMSR	Ministria e Mirëqenies Sociale dhe Rinisë
NAES	Agjencia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi
NAVETQ	Agjencia Kombëtare për AFP-në dhe Kualifikimin
NESS	Strategjia Kombëtare e Punësimit dhe Aftësive
OJQ	Organizatë Joqeveritare
AKK	Autoriteti Kombëtar i Kualifikimeve
OECD	Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim
PISA	Programi për Vlerësimin Ndërkombëtar të Studentëve
OZH	Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm
NDËRMARRJE TË VOGLA DHE TË MESME	Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme
TPD	Zhvillimi Profesional i Mësuesve
VET	Arsimi dhe Trajnimi Profesional
VETI	Institucionet e Arsimit dhe Trajnimit Profesional
QTP	Qendrat e Trajnimit Profesional
BB	Ballkani Perëndimor.

Përmbledhje Ekzekutive

Ky raport është përgatitur në kuadër të programit “CultiVETing: Kultivimi i Sipërmarrjes në Sektorin Agroushqimor përmes AFP-së”, në kuadër të programit Erasmus+, duke kërkuar të identifikojë boshllëqet dhe nevojat midis sektorit të AFP-së dhe nevojave të tregut të punës në sektorin Agroushqimor në Ballkanin Perëndimor (BP). Studimi është përqendruar në dy vende, Shqipërinë dhe Kosovën, duke zbatuar modelin e klasterit profesional për inovacionin social dhe prodhimin e gjelbër dhe të qëndrueshëm. Në ditët e sotme, kërkohen gjithnjë e më shumë lidhje midis të gjithë aktorëve përkatës që ndikojnë dhe punojnë me specialistët e AFP-së. Ekosistemet “të bazuara në modelin Quadruple Helix”, siç tregohet nga OECD mbi Partneritetet Triple Helix për Inovacion, “janë të rëndësishme në ndihmën e iniciativave të qëndrueshme dhe implikimeve për konkurrueshmërinë e tyre afatgjatë në terren”.

Do të ketë një nevojë të veçantë për burime njerëzore gjatë 20 viteve të ardhshme për shkak të aplikimeve të Shqipërisë dhe Kosovës për t'u anëtarësuar në BE si vende anëtare. Sektori më i rëndësishëm ekonomik që do të preket nga ky proces - ndoshta si në mënyra të mira ashtu edhe në të këqija - do të jetë bujqësia. Inkurajimi i konvergjencës së bujqësisë së Shqipërisë, Kosovës dhe BE-së është jetik, pasi zhvillimi ekonomik në zonat rurale karakterizohet nga varësi e lartë nga bujqësia.

Gjithashtu, siguria ushqimore në ditët e sotme konsiderohet një çështje thelbësore për një jetë të shëndetshme dhe aktive. Tregjet evropiane duhet të sigurojnë furnizimin e nevojshëm me ushqime me cilësi të lartë që u kërkohet konsumatorëve të tyre në të gjithë botën. Tregjet në rritje po ofrojnë mundësi të reja eksporti për ndërmarrjet shqiptare dhe kosovare në vendet e BE-së. Kohët e fundit, prodhimi bujqësor në përgjithësi dhe eksportet e disa produkteve kanë përjetuar një trend në rritje, siç janë perimet (veçanërisht prodhimi në serra), frutat, bimët medicinale, etj.

Nga ana tjetër, rritja e shpejtë e treguesve makroekonomikë në të dy vendet, e cila shpesh nuk u përkthye në zhvillim dhe nuk rezultoi në ulje të pabarazisë (Muço dhe Balliu, 2018). Në këtë drejtim, temat ndërsektoriale si punësimi i të rinjve, ndërmarrjet e vogla dhe të mesme, vendet e punës të gjelbra, ndjeshmëria gjinore dhe të ngjashme duhet të merren në konsideratë gjithashtu në skemën më të gjerë të tregut të punës rurale dhe zhvillimit të zonave rurale.

Në ditët e sotme, çështjet e zhvillimit territorial, menaxhimit dhe bizneseve në zonat rurale kërkojnë vëmendje të veçantë në drejtim të arritjes së standardeve për të prodhuar produkte bujqësore. Kërkesat e reja të tregut kanë treguar se fermerët e rinj duhet të përvetësojnë teknologji dhe standarde të përparuara për prodhimin e tyre.

Të rinjtë dhe gratë në veçanti në zonat rurale janë më pak të integruara në tregun primar të punës, ata janë në rrezik më të lartë të varfërisë në të dy vendet. Migrimi dhe ristrukturimi ekonomik kanë çuar gjithashtu në pabarazi të mëdha gjinore.

Për shkak të diversitetit kombëtar të modeleve të studimit, strukturave arsimore, performancës së mësimdhënies etj., si dhe kompleksitetit të kompetencave akademike karakteristike të shkollave të AFP-së, gjendja aktuale e sektorit të AFP-së në Kosovë dhe Shqipëri vuan nga një deficit kërkimor.

Në kontekstin e një sistemi të diferencuar arsimor të AFP-së, vlerësimi i zhvillimit të kompetencave tek nxënësit paraqet një sfidë metodologjike. Sipas këtij këndvështrimi, ekzistojnë pragje të larta që lidhen me modelimin dhe matjen e aftësive akademike, si dhe faktorët dhe rezultatet e tyre. Gjetja e një standardi të përshtatshëm (siç janë nevojat e ardhshme të punësimit) për të vlerësuar zhvillimin e kompetencës është një tjetër detyrë e vështirë. Fushat akademike dhe të punësimit potencial kanë nevoja në ndryshim të vazhdueshëm.

Pjesa 1: Shqipëria

1. Situata e arsimit profesional në Shqipëri

Arsimi dhe trajnimi profesional (AFP) është një pjesë thelbësore e sistemit arsimor në Shqipëri. Pjesa më e madhe e arsimit profesional jepet në shkollat e mesme të larta në të dy vendet. Ndërsa trajnerët në kompani i ndihmojnë nxënësit gjatë të nxënimit në punë, mësuesit e arsimit profesional nxisin zhvillimin e aftësive të nxënësve në mjediset e klasës.

Shqipëria ka pasur një shkallë jashtëzakonisht të lartë imigracioni në vitet e fundit. Edhe pse lëvizja e lirë dhe globalizimi janë forcat shtytëse pas lëvizjes, sasia e largimeve në krahasim me popullsinë në Shqipëri është shqetësuese. Sipas të dhënave nga një sondazh i Qendrës Ekonomike dhe Sociale të kryer në vitin 2018, 79% e studentëve që u përgjigjën shprehën dëshirën për t'u larguar nga Shqipëria. Përveç kësaj, studentët që nuk ishin në Shqipëri iu përgjigjën këtij sondazhi dhe 95% e tyre thanë se nuk do të donin të ktheheshin. Për të ndaluar emigrimin, plani sektorial i të rinjve 2030 i kushton një rëndësi të madhe përfshirjes së të rinjve në rritjen e punësimit.

Konteksti politik i lartpërmendur paraqet sfida të reja për vendin dhe kërkon kompetenca të reja me qëllim zvogëlimin e hendekut midis kompetencave të ofruara dhe atyre të nevojshme, gjë që krijon papunësi tek të rinjtë.

Në vitet e fundit, në çdo sektor ekonomik kanë ndodhur ndryshime themelore, duke karakterizuar progresin ekonomik të Shqipërisë. Ndryshimet në nevojën e tregut të punës për aftësi profesionale janë shkaktuar nga këto ndryshime, të cilat kanë pasur efekte të ndryshme në industri të ndryshme.

Cilësia e arsimit mbetet një çështje kritike, veçanërisht në arsimin parauniversitar. Shqipëria u rendit e fundit me 13 pikë në raportin PISA mbi të menduarit krijues (OECD 2024). Nga ana tjetër, performanca mesatare në shkencë e 15-vjeçarëve është 376 pikë, krahasuar me një mesatare prej 485 pikësh në vendet e OECD-së. Rezultatet mesatare të vitit 2022 ishin më të ulëta krahasuar me vitin 2018 në matematikë, lexim dhe shkencë (OECD 2023). Rënia e

rezultateve të PISA 2022 të nxënësve shqiptarë duket se është shkaktuar nga një sërë shkaqesh, siç janë tërmeti i vitit 2019 dhe COVID-19.

Edhe shpenzimet publike për arsimin si përqindje e PBB-së nuk konsiderohen në nivelin e dëshiruar për Shqipërinë, të cilat krahasuar me vitin 2021, kanë rënë me 0.2 pikë përqindjeje, ndërsa shpenzimet publike për arsimin si përqindje e totalit të shpenzimeve publike kanë rënë me 0.1 pikë përqindjeje. Këto shpenzime përbëjnë 9.7% të totalit të shpenzimeve publike për vitin 2022 dhe përbëjnë 2.9% të totalit të PBB-së (INSTAT 2023 c.).

2. Sistemi i Qeverisjes dhe Menaxhimit të AFP-së në Shqipëri

Sistemi i qeverisjes dhe menaxhimit të AFP-së në Shqipëri është i ndarë në dy nivele administrimi: qendror dhe bashkiak. Në nivel qendror, sistemi përfshin ministritë dhe agjencitë e tyre mbikëqyrëse. Niveli bashkiak përfshin Drejtoritë Rajonale të Arsimit, të cilat mbështeten njëkohësisht nga Ministria e Arsimit dhe Sportit.

Aktorët kryesorë kombëtarë tani kanë detyra dhe detyrime të ndryshme si rezultat i ndryshimeve në kuadrin ligjor. Dy agjencitë kombëtare që janë bashkërisht përgjegjëse për AFP-në, Agjencia Kombëtare për AFP-në dhe Kualifikimin (NAVETQ) dhe Agjencia Kombëtare për Punësim dhe Aftësi (NAES), aktualisht po kalojnë nëpër një proces riorganizimi dhe nuk janë mjaftueshëm funksionale për të ofruar të gjithë gamën e shërbimeve që kërkohen me ligj.

Procesi legjislativ i reformës së AFP-së ka kaluar nëpër faza të ndryshme. Përpara përfundimit të epokës komuniste në vitin 1991, Shqipëria kishte një sistem të mirë-vendosur të Arsimit dhe Trajnimit Profesional (AFP) që i shërbente kërkesave të një ekonomie të planifikuar (Hilpert 2020).

Si hap i parë drejt krijimit të një kuadri legjislativ të unifikuar, Ligji për Arsimin dhe Formimin Profesional (Ligji nr. 8872 për Arsimin dhe Aftësimin Profesional) u miratua në vitin 2002. Struktura dhe kohëzgjatja e re e programeve të Arsimit dhe Aftësimin Profesional (2+1+1, 2+2 ose 4 vjet) u krijua në vitin 2008, e ndjekur nga miratimi i Ligjit për Kornizën Shqiptare të Kualifikimeve (KSHK). Në vitin 2011, u krijua Agjencia Kombëtare për Arsimin dhe Aftësimin Profesional në varësi të Ministrisë së Punës. Struktura për arsimin profesional formal në programet 2+1+1 u përcaktua më tej duke futur pikat e daljes (nivelet) në tregun e punës pas viteve 2 dhe 3 të studimit, dhe me vitin e 4-t që çon në Maturën Shtetërore (Hilpert 2020).

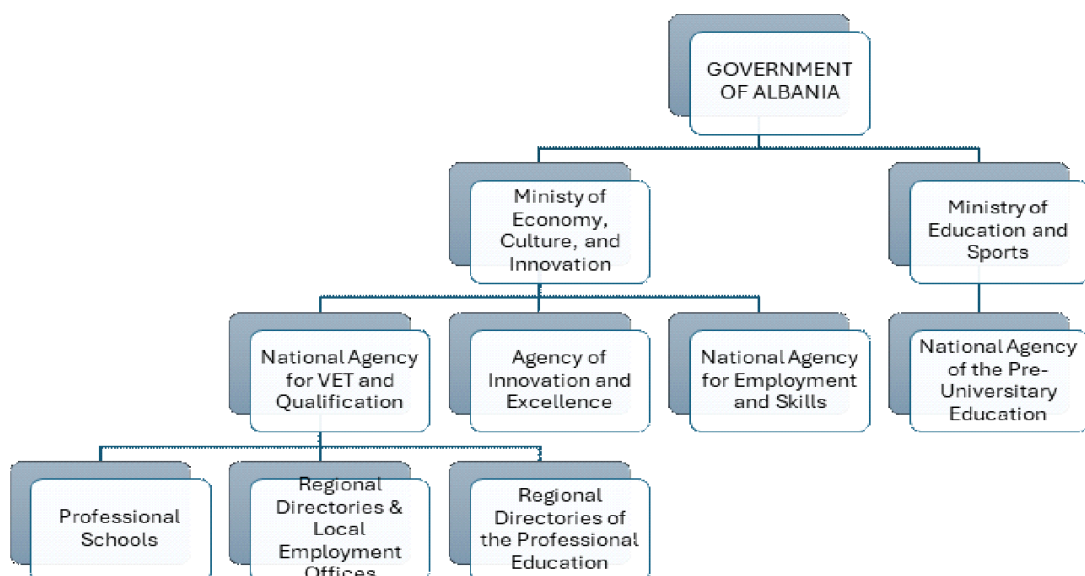
Gjatë viteve 2013–2014, përgjegjësia për AFP-në i kaloi Ministrisë së Mirëqenies Sociale dhe Rinisë (MMSR) dhe u përgatit Strategjia Kombëtare e Integruar e Punësimit dhe Aftësive (SKPA 2014–2020), e cila shënoi një moment shumë të rëndësishëm në nxitjen e reformës së AFP-së, për ta sjellë AFP-në më afër tregut të punës dhe për ta bërë atë një instrument të fuqishëm për të luftuar papunësinë e të rinjve.

Ligji i ri i AFP-së 15/2017 u miratua me shfuqizimin e Ligjit të vitit 2002 dhe të gjitha ndryshimeve të tij të mëvonshme. Ligji i ri synon të plotësojë kuadrin ligjor dhe të krijojë një sistem që i përgjigjet nevojave të tregut të punës. Ai përmban risi në lidhje me kuadrin e qeverisjes dhe një autonomi më të madhe të ofruesve të AFP-së.

U miratua Ligji për Nxitjen e Punësimit (Ligji 15/2019), i cili mbështet riorganizimin e mëtejshëm të Shërbimit Kombëtar të Punësimit (SHKP) në NAES. Kohët e fundit, AFP-ja është centralizuar nën Ministrinë e Financave dhe Ekonomisë, e cila mbikëqyr një sistem të financuar nga shteti të përbërë nga dy lloje ofruesish: shkolla profesionale për të rinjtë dhe qendra trajnimi profesional, kryesisht për të rriturit (Pano, 2021).

Në fakt, agjencitë e AFP-së janë nën përgjegjësinë e Ministrisë së Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit.

Figura 1. Hierarkia e arsimit profesional në Shqipëri në vitin 2024

Burimi: Përpunimi i ekspertëve

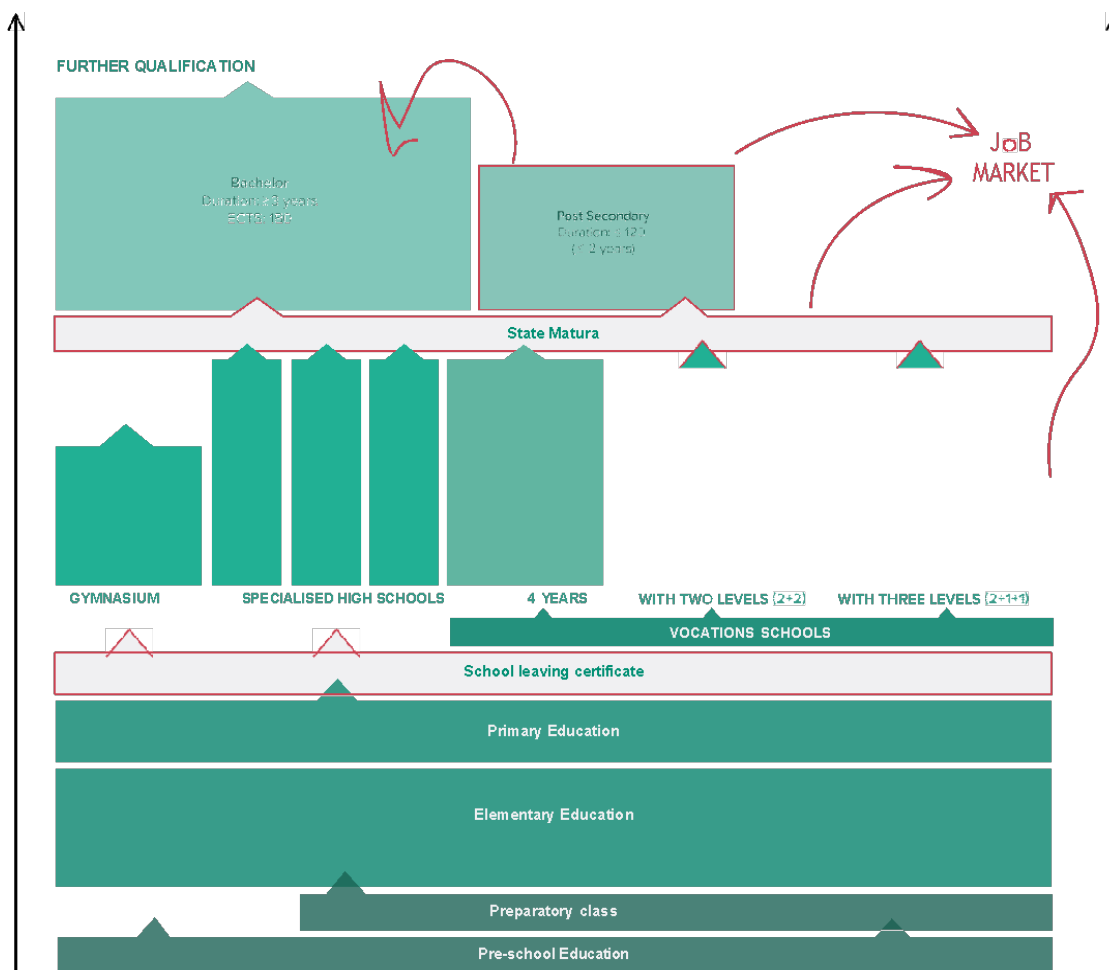
3. Sistemi arsimor në Shqipëri

Sistemi arsimor në Shqipëri është i organizuar në këto nivele kryesore:

- Arsimi parashkollor (ISCED mosha 3-6 vjeç.
- Arsimi Fillor (ISCED 1 - klasat 1-5).
- Arsimi i mesëm i ulët (ISCED 2 - klasat 6-9)
- Arsimi i mesëm i lartë (ISCED 3 - klasat 10-12).
- Arsimi i Lartë (ISCED 5-8, duke përfshirë ciklin e shkurtër të arsimit të lartë (5), nivelin Bachelor (6), nivelin Master (7) dhe nivelin Doktoraturë (8).

Përveç niveleve të arsimit, kualifikimet lidhen edhe me programet dhe kurrikulat e tyre (MAS 2021)

Figura 2. Sistemi arsimor në Shqipëri

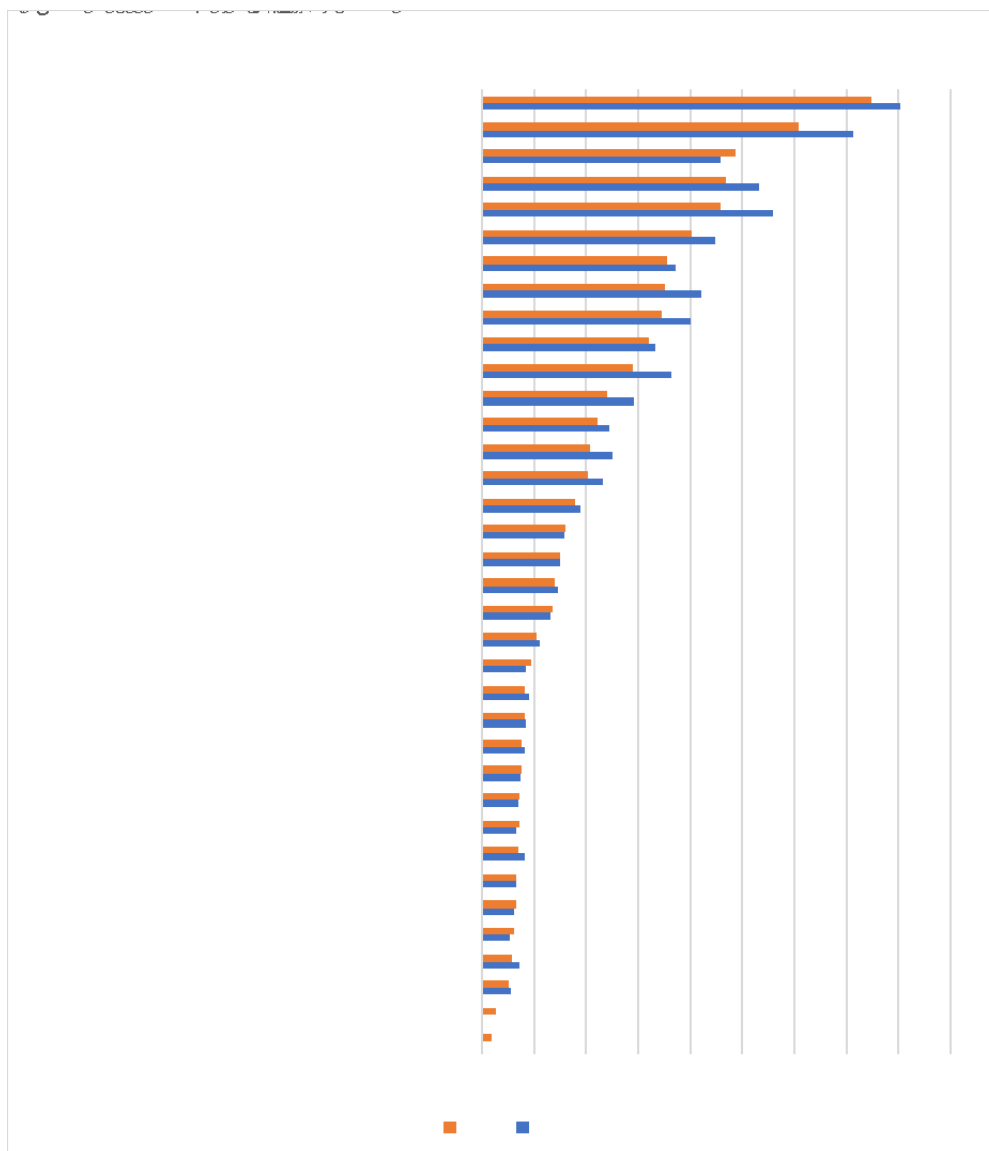

Burimi: Hilpert 2020

Sipas AKAFPK-së, Shqipëria ka 38 Shkolla Publike Profesionale dhe Teknike, përfshirë 11 të fokusuara në fushën e bujqësisë. Ministria e Ekonomisë, Kulturës dhe Inovacionit mbështet të gjithë studentët e regjistruar në drejtimin e studimeve në bujqësi. ¹Shkollat profesionale që ofrojnë programe bujqësore përqendrohen në Agronomi, Veterinari, Agroturizëm, Teknologji Ushqimore, etj.

Figura 1. Studentët e regjistruar në shkollat profesionale në Shqipëri 2021-2022

Burimi: Vjetari Statistikor AKPA, 2021. 2022

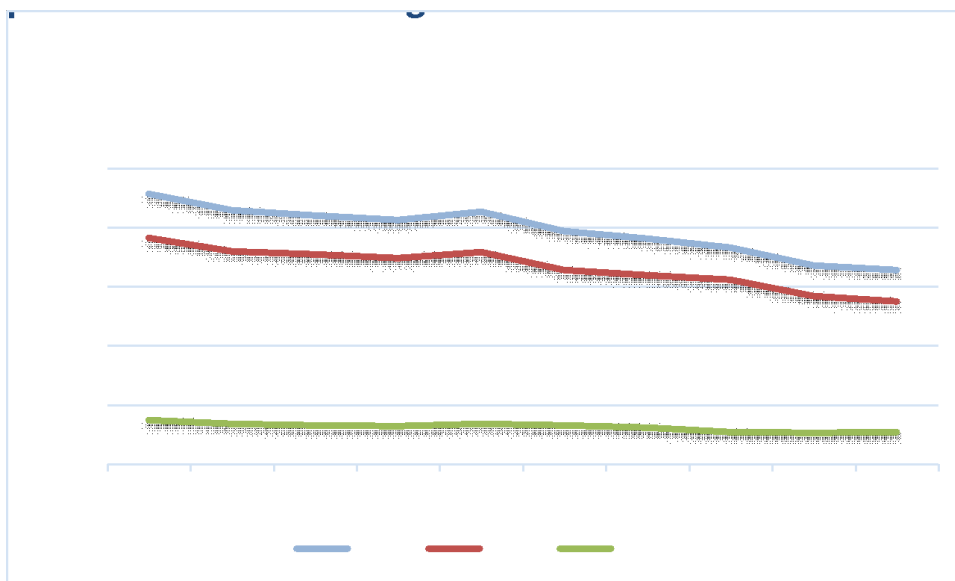
¹ <https://akpa.gov.al/shkollat-e-mesme-te-arsimit-profesional/>

Vlen të përmendet fakti që punësimi në sektorin e shërbimeve është në rritje, pavarësisht një rënieje të atyre që janë të angazhuar në prodhim dhe bujqësi.

Pavarësisht aktiviteteve promovuese dhe mbështetjes për nxënësit nga zonat rurale në ndjekjen e arsimit profesional, pjesëmarrja në arsim profesional është e ulët me vetëm 18.2% të nxënësve të shkollës së mesme të lartë të regjistruar në shkolla profesionale në vitin 2020 (Komisioni Evropian, 2021).

Grafiku 2. Numri i studentëve të regjistruar në shkollat profesionale në Shqipëri 2014-2023

Burimi: Baza e të dhënave e INSTAT 2024

Shumica e studentëve janë të përqendruar në qytetet kryesore dhe, siç tregohet në grafikët 1 dhe 2, numri i studentëve në shkollat profesionale është në rënie. Përveç kësaj, pothuajse gjysma e të rinjve jetojnë në zona rurale, kështu që jetesë dhe perspektiva e tyre në fuqinë punëtore është e lidhur me këto zona.

Tabela 1. Shkalla e pjesëmarrjes së të rinjve (të moshës 15-24 vjeç) në AFP (Shqipëria), sipas gjinisë, në përqindje

Vite	Totali	Femër	Mashkull
2019	5.5	2.0	8.9
2020	5.6	2.3	8.9
2021	5.7	2.4	9.0
2022	4.6	2.4	9.3

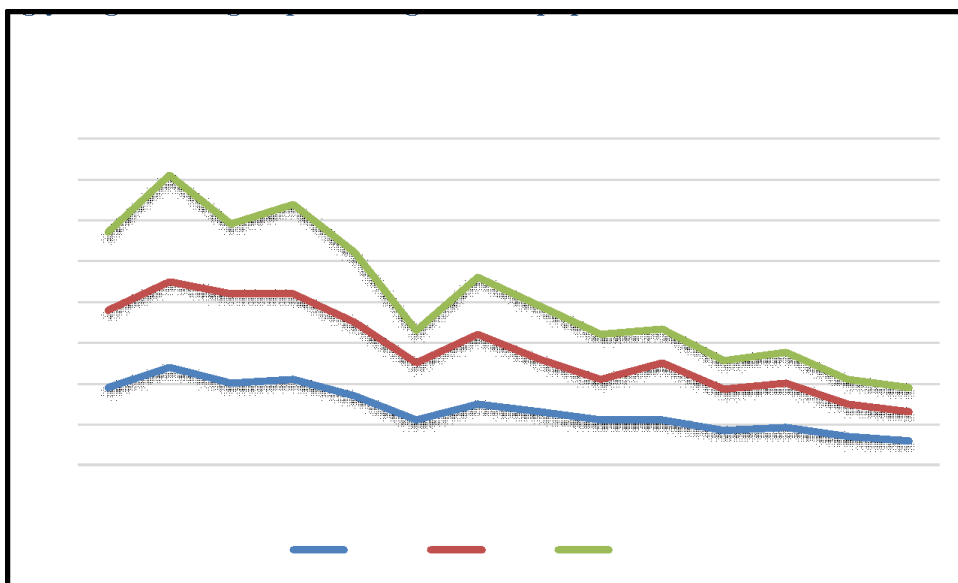

Burimi: Fondacioni Evropian i Trajnimit. 2023. Arsimi, aftësitë dhe punësimi – trendet dhe zhvillimet, f. 55.

Në vitet e fundit, përqindja e njerëzve me vetëm arsim fillor ose të mesëm të ulët (ISCED 0-2) është ulur ndjeshëm në Shqipëri, nga 60.4% në 51.8% për femrat dhe nga 55% në 44.6% për meshkujt (ETF 2023).

Arsimi dhe trajnimi profesional çojnë në integrimin në tregun e punës, por edhe në pjesëmarrje më aktive në konsultime dhe vendimmarrje mbi të ardhmen e zonave rurale dhe urbane. Arsimi i AFP-së në Shqipëri është në përputhje me objektivat e OZH4.1 dhe 4.4 deri në vitin 2030. Me qëllim që të sigurohet cilësia e arsimit për të gjitha vajzat dhe djemtë, përfundohet arsimi fillor dhe i mesëm falas, i barabartë dhe cilësor, që çon në rezultate të rëndësishme dhe efektive të të nxënit (INSTAT 2024).

Grafiku 3. Mësimi gjatë gjithë jetës si përqindje e popullsisë së moshës 25–64 vjeç

Burimi: Baza e të dhënave e INSTAT 2024

Sipas objektivit të OZH 4, është e rëndësishme të “Sigurohet akses i barabartë për të gjitha gratë dhe burrat në arsim teknik, profesional dhe të lartë të përballueshëm dhe cilësor, përfshirë universitetin”. Siç tregohet në grafikun 3, ky tregues duhet të përmirësohet në Shqipëri.

Për shembull, Sistemi i Bujqësisë, Njohurive dhe Inovacionit (AKIS) nuk i përgjigjet gjithmonë dhe nuk i adreson problemet me të cilat përballen fermat familjare, megjithëse disa

nga ATTC-të janë shumë aktive në ofrimin e kontributeve dhe këshillave për fermerat (FAO 2022).

Së fundmi, të gjitha konsideratat duhet të bëhen nën një këndvështrim gjinor. Çështja është e dyfishtë: së pari, nëse gjinia nuk merret në konsideratë, ekziston rreziku i përjashtimit të gjysmës së popullsisë dhe të forcës punëtore. Kjo nga ana tjetër do të ndikonte në produktivitet dhe rritje ekonomike.

4. Arsimi Profesional dhe tregu i punës

Shqipëria po përballlet me shumë probleme me punësimin e të rinjve në përgjithësi dhe punësimin rural në veçanti, të cilat lidhen me rritjen ekonomike, migrimin dhe varfërinë.

Gjatë periudhës së tranzicionit, ka pasur një rritje të pabarabartë rajonale. Kalimi nga një ekonomi e planifikuar në mënyrë qendrore në një ekonomi të orientuar nga tregu ka pasur ndikimin më të madh në zhvillimin rajonal (si dhe në zhvillimin e përgjithshëm ekonomik). Në të gjithë sektorët ekonomikë, ky ndryshim ka rezultuar në mbylljen dhe riorganizimin e disa bizneseve joefektive. Nevoja për profesione dhe shkolla të AFP-së në Shqipëri është një rezultat i drejtpërdrejtë i këtij zhvillimi.

Më poshtë janë disa nga tendencat kryesore në zhvillimin rajonal të Shqipërisë: një rritje e dukshme e papunësisë në zonat që më parë dominoheshin nga ndërmarrje më të mëdha, shpesh monosektoriale, dhe sektori i bujqësisë; pabarazitë në rritje të të ardhurave dhe punësimit midis qendrës (Tiranës) dhe periferisë;

Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OECD) deklaroi se Shqipëria është ndër vendet më të cenueshme ndaj eksodit të të rinjve dhe fuqisë punëtore për shkak të pasojave negative të pandemisë. Kjo shkaktohet nga mungesa e perspektivës, papunësia, korrupsioni dhe, në rast se gjejnë punë, paga e tyre e ulët.

Bazuar në vlerësimet e bëra nga INSTAT (2023 a) pjesa e Prodhimit të Brendshëm Bruto (PBB) në bujqësi në vitin 2022 ishte 18.62%, duke treguar një rënie krahasuar me vitin 2019 që ishte pothuajse 20% e PBB-së totale. Në Shqipëri, punësimi në bujqësi gjatë vitit 2022 ishte 33.9% në total (INSTAT 2023 b.), me një rënie të lehtë në vitin 2023 me 32.3% (INSTAT 2024).

Inovacioni konsiderohet si motori kryesor i rritjes (një version i zbutur i zhvillimit), si dhe një faktor dallues i dobishëm për kapërcimin e kufizimeve konkurruese, të paktën pjesërisht.

Institucionet ndërkombëtare (OECD, BE, etj.) dhe qeveritë kombëtare, të cilat mbështesin këto politika zhvillimi të bazuara në inovacion dhe konkurrueshmëri, kanë krijuar mekanizma për të intensifikuar përzgjedhjen midis territoreve. Kjo shpesh rezulton në faktin që planifikuesit dhe menaxherët e tokës fitojnë një qëndrim naiv dhe të dëshiruar, duke dashur të hyjnë në një botë konkurruese dhe duke konsideruar se vënia në dukje e burimeve lokale dhe mbështetja e sektorëve të përparuar janë të mjaftueshme për të gjeneruar zhvillim.

Fakti mbetet se dihet shumë më pak në lidhje me aktivitetin ekonomik, punësimin dhe aktivitetin rural jo-bujqësor në zonat rurale të Shqipërisë. Marrja në konsideratë e punësimit të të rinjve siguron përfshirjen e një pjese jetësore të forcës punëtore, e cila do të bëhet forca më produktive e së nesërme. Përfshirja e të rinjve në forcën punëtore dhe në tregun e punës rrit shfrytëzimin e forcës punëtore në dispozicion, si dhe rrit produktivitetin ekonomik.

Në këtë drejtim, punësimi duhet të jetë në ballë të politikës ekonomike, pasi lidhet drejtpërdrejt me OZH 2030. Në të vërtetë, rajonet më të varfra të të dy vendeve janë ende rurale, dhe një përqindje e lartë e të punësuarve në bujqësi janë të vetëpunësuar. Nga ana tjetër, interesi në rritje për të zvogëluar ndikimin mjedisor të miratuar në Paktin e Gjellbër Evropian (Bashkimi Evropian, 2020) dhe Axiendën e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor, përcakton rekomandime konkrete për:

- 1) Përputhja e rajonit me ambicien e BE-së për vitin 2050 për ta bërë kontinentin evropian neutral ndaj karbonit.
- 2) Aktivizimi/shfrytëzimi i potencialit të ekonomisë rrethore,
- 3) Ulja e ndotjes së ajrit, ujit dhe tokës,
- 4) Promovimi i qëndrueshmërisë në prodhimin dhe furnizimin me ushqim, dhe
- 5) Shfrytëzimi i potencialit të madh turistik të rajonit, duke u përqendruar në mbrojtjen e biodiversitetit dhe restaurimin e ekosistemeve.

Me qëllim përmirësimin e punësimit të të rinjve, ndërmarrjet e vogla dhe të mesme duhet t'i drejtojnë potencialet e tyre të ardhshme drejt rritjes së tregut të vendeve të gjelbra të punës. Lidhur me ekzistencën dhe zhvillimin e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme në zonat rurale, duhet t'i kushtohet vëmendje e veçantë punësimit që ato mund të nxisin, si dhe qëndrueshmërisë ekonomike. Zhvillimi i mëtejshëm i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme mund të lidhet gjithashtu me rritjen e përpjekjeve sipërmarrëse në zonat rurale, si dhe me zhvillimin e aftësive

për forcën punëtore rurale. Mundësia e vendeve të gjelbra të punës mund të shihet në kuadër të iniciativave të BE-së për të nxitur këto lloje vendesh pune, veçanërisht në zonat rurale.

5. Kualifikimet dhe kurrikula

Kontraktimi i shkollave ose qendrave profesionale për trajnime merret shumë rrallë në konsideratë nga bizneset.

Kryesisht bizneset nuk kanë informacion në sistemin e AFP-së. Ka raste kur bizneset marrin pjesë në sistemin e AFP-së duke qenë pjesë e organit mbikëqyrës të ofruesit të AFP-së. Rrallë bizneset përfshihen në hartimin e kurrikulave të një ofruesi të AFP-së dhe përfshihen gjithashtu në mësimin e dyfishtë së bashku me ofruesit e AFP-së. Ky proces është më i dukshëm në fushën e bujqësisë.

Lidhur me gatishmërinë për punë dhe punësimin e të diplomuarve, rezultatet nga vlerësimi tregojnë qartë se sistemi aktual i AFP-së nuk i pajis të diplomuarit e AFP-së me aftësitë e nevojshme për të hyrë në tregun e punës.

Shkollat Shqiptare të AFP-së ofrojnë trajnimin e tyre në dy nivele: së pari, niveli i arsimit të mesëm (programi i AFP-së së mesme pas arsimit bazë ose programi i AFP-së së mesme pas arsimit të mesëm të përgjithshëm) dhe së dyti, në nivelin e arsimit të lartë (programi i arsimit të lartë të aplikuar). Kohëzgjatja standarde e një programi të arsimit të lartë të aplikuar është 2 vjet, që synon përgatitjen e specialistëve dhe menaxherëve të nivelit të mesëm. Një student, i cili diplomohet nga një program i arsimit të lartë të aplikuar në një shkollë AFP merr një diplomë dhe nuk ka të drejtë të vazhdojë studimet e tij në një program master në Shqipëri. Certifikata e diplomimit vërteton se personi ka mbuluar një kurrikul të caktuar, në një nivel të caktuar dhe në një shkollë të caktuar AFP. Certifikatat dhe diplomat e diplomimit të marra nga shkollat AFP janë si më poshtë: Një student që diplomohet nga një shkollë AFP (Arsimi i Mesëm i Lartë); Diploma e nivelit të arsimit të lartë pranë Universiteteve; Certifikata AFP që lidhen me kurse të ndryshme. Një student, i cili mbulon një program bazë AFP në një shkollë AFP, merr një certifikatë dhe bëhen shënime të veçanta në certifikatat e diplomimit nga shkollat bazë ose shkollat e mesme të larta.

Vlerësimi i proceseve të ndryshme të reformës fillestare të arsimit profesional tregoi se asaj praktikisht i mungonte qëndrueshmëria, homogjeniteti dhe koherenca. Rezultate të pabarabarta u arritën në fusha të ndryshme të reformës së arsimit profesional.

Aspektet më problematike të reformës së arsimit fillestar profesional janë si më poshtë:
formimi i strategjisë dhe politikës së arsimit profesional, përgatitja e mësuesve profesional,
orientimi dhe këshillimi profesional, si dhe përmirësimi i imazhit të arsimit profesional.

Pjesa 2: Kosova

1. Analiza e situatës në Kosovë

Sistemi aktual i AFP-së në Kosovë përballet me sfida të shumta, duke përfshirë cilësinë e pamjaftueshme, pajtueshmërinë e pamjaftueshme me nevojat e tregut të punës, mundësitë e kufizuara të të nxënësve praktik dhe shërbimet e dobëta të këshillimit për karrierën. Adresimi i këtyre çështjeve kërkon një qasje gjithëpërfshirëse për të përmirësuar qeverisjen, për të rritur pajtueshmërinë e kurrikulës me kërkesat e tregut dhe për të krijuar mekanizma të fuqishëm të sigurimit të cilësisë. Rritja e investimeve në infrastrukturë, promovimi i balancës gjinore dhe nxitja e një bashkëpunimi më të fortë me sektorin e biznesit janë hapa thelbësorë drejt një sistemi më efektiv të AFP-së që mund të nxisë rritjen ekonomike dhe të përmirësojë standardet e jetesës në Kosovë.

Cilësia e pamjaftueshme e ofertave të arsimit dhe trajnimit profesional (AFP) në Kosovë ka çuar në një kënaqësi të ulët të punëdhënësve me aftësitë dhe kompetencat e të diplomuarve në AFP. Ky problem përkeqësohet më tej nga një shkallë e ulët e tranzicionit nga shkolla në punë. Mundësitë për të nxënë gjatë gjithë jetës dhe lëvizshmëri janë të kufizuara, duke mos arritur të përmbushin nevojat e vazhdueshme të fuqisë punëtore për riaftësim. Prandaj, fokusi kryesor brenda kësaj fushe strategjike është rishikimi dhe përmirësimi i cilësisë së arsimit dhe trajnimit profesional. Kjo përfshin zhvillimin e aftësive të transferueshme, aftësive dixhitale, aftësive sipërmarrëse dhe aftësive teknike profesionale, në përputhje me kërkesat e tregut të punës dhe trendet në transformimin dixhital dhe të gjelbër.

Në ekonominë moderne, arsimi është thelbësor për rritjen ekonomike dhe përmirësimin e standardeve të jetesës. Përpjekjet e Kosovës për të arritur këto qëllime janë të lidhura drejtpërdrejt me nivelet e produktivitetit të fuqisë punëtore. Korporata e Sfidave të Mijëvjeçarit (KSM) ka vlerësuar normat e kthimit të arsimit në Kosovë, duke arritur në përfundimin se arsimi me cilësi të ulët pengon ndjeshëm rritjen ekonomike. Kjo analizë thekson se hendeuku i aftësive lidhet me nivelet e pjesëmarrjes në arsim, kompetencat specifike si gjuhët e huaja dhe aftësitë kompjuterike, aftësitë e buta dhe cilësinë e përgjithshme të arsimit. Cilësia, përfshirja dhe kohëzgjatja e shkollimit jo vetëm që ndikojnë në përmirësimin e kapitalit njerëzor dhe krijojnë parakushte për zhvillim shoqëror dhe ekonomik, por gjithashtu ofrojnë një bazë për rritjen e mundësive të punësimit (MESTI 2022).

Qasja në arsim në Kosovë ndryshon në nivele të ndryshme. Në arsimin e hershëm të fëmijërisë, vetëm 37.8% e fëmijëve nën gjashtë vjeç janë të regjistruar, duke treguar hapësirë të konsiderueshme për përmirësim. Në të kundërt, normat bruto të regjistrimit në arsimin fillor (101.1%) dhe të mesëm (85%) janë relativisht të larta dhe të krahasueshme me standardet rajonale. Arsimi dhe trajnimi profesional (AFP) regjistron më shumë se gjysmën e nxënësve të arsimit të mesëm të lartë, duke treguar zhvillim të mirë. Megjithatë, AFP përdoret shpesh si një rrugë drejt arsimit të lartë në vend që të përmbushë rolin e tij të synuar për përgatitjen e studentëve për tregun e punës.

Ndjekja e arsimit të lartë përbën pothuajse gjysmën e popullsisë së synuar të të rinjve (49.4% e të rinjve të moshës 18-22 vjeç), por ka pasur një rënie të ndjeshme gjatë pesë viteve të fundit, e cila nuk i atribuohet plotësisht ndryshimeve demografike. Kjo rënie pasqyron vështirësitë e sektorit në lidhje me punësimin dhe tranzicionet e qeta nga shkolla në punë.

Cilësia e arsimit mbetet një çështje kritike, veçanërisht në arsimin parauniversitar. Kjo dëshmohet nga renditja e Kosovës midis tre vendeve të fundit në rezultatet e PISA-s të vitit 2018. Pavarësisht përpjekjeve të gjera për reforma - të tilla si kalimi në kurrikula të bazuara në kompetenca, përmirësimi i trajnimit fillestar të mësuesve dhe zhvillimit të vazhdueshëm profesional, përmirësimi i burimeve pedagogjike dhe avancimi i dixhitalizimit - zbatimi i këtyre reformave nuk e ka kapërcyer në mënyrë efektive hendekun e cilësisë. Prioriteti i kufizuar buxhetor i dhënë sektorit të arsimit zbulon disa mospërputhje, por gjithashtu ofron mundësi për përmirësim të cilësisë dhe ofertave. Arsimi përbën 4.1% të produktit të brendshëm bruto, ose 13.3% të shpenzimeve totale qeveritare. Megjithatë, shpenzimet për nxënës janë të ulëta krahasuar me vendet fqinje për shkak të popullsisë së madhe të fëmijëve në Kosovë.²

Tabela 2. Perspektiva e Ballkanit Perëndimor, 2020-26

²Diagnoza e Shpejtë e Arsimit në Kosovë* (RED): 'Adresimi i lidhjeve të dobëta'. ETF, 2023.
https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-05/RED%20Kosovo%20-%20final%20report_for%20dissemination.pdf

Table 1.1. Western Balkans Outlook, 2020–26

	2020	2021	2022	2023e	2024f	2025f	2026f
Real GDP growth (percent)							
Albania	-3.3	8.9	4.9	3.3	3.3	3.4	3.5
Bosnia and Herzegovina	-3.0	7.4	4.2	1.9	2.6	3.3	4.0
Kosovo	-5.3	10.7	4.3	3.1	3.7	3.9	3.9
North Macedonia	-4.7	4.5	2.2	1.0	2.5	2.9	3.0
Montenegro	-15.3	13.0	6.4	6.0	3.4	2.8	3.0
Serbia	-0.9	7.7	2.5	2.5	3.5	3.8	4.0
WB6	-3.0	7.9	3.4	2.6	3.2	3.5	3.8

Burimi: Rritje në Forcim, Raporti i Rregullt Ekonomik i Ballkanit Perëndimor Nr. 25, Pranvera 2024.

Rritja e PBB-së së Kosovës tregon një rimëkëmbje të ndjeshme nga një rënie prej -5.3% në vitin 2020 në 10.7% në vitin 2021, duke u stabilizuar në 4.3% në vitin 2022. Parashikimet e ardhshme vlerësojnë norma të moderuara rritjeje prej 3.1% në vitin 2023 dhe rreth 3.7% deri në 3.9% nga viti 2024 deri në vitin 2026, duke treguar përparim të qëndrueshëm ekonomik (9Rovo et al. 2024).

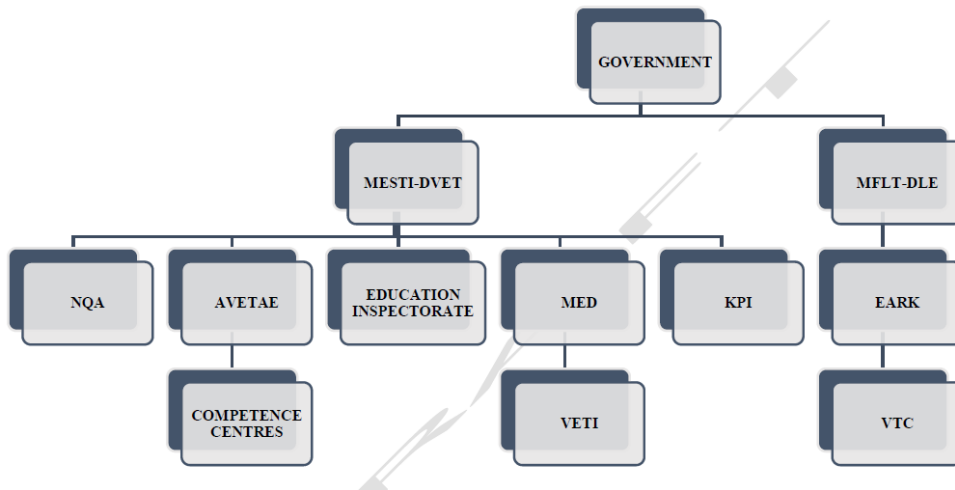
2. Sistemi i Qeverisjes dhe Menaxhimit të AFP-së në Kosovë

Sistemi i qeverisjes dhe menaxhimit të AFP-së në Kosovë vepron në tre nivele: qendror, komunal dhe ofrues i AFP-së. Në nivel qendror, sistemi përfshin ministritë dhe agjencitë e tyre mbikëqyrëse. Niveli komunal përfshin Drejtoritë Komunale të Arsimit (DKA). Në nivelin e ofruesve të AFP-së, qeverisja është përgjegjësi e përbashkët e Këshillit Drejtues dhe menaxhmentit të institucionit.

Në nivel qendror, mekanizmat e bashkëpunimit dhe konsultimit me punëdhënësit dhe punonjësit lehtësohen përmes Këshillit Ekonomiko-Social dhe Këshillit për Arsim dhe Trajnim Profesional dhe të Rritur. Megjithatë, mekanizma të ngjashëm në nivel komunal dhe sektorial ende nuk janë krijuar.³

Figura 3: Hierarkia e Qeverisjes dhe Menaxhimit të Arsimit dhe Trajnimit Profesional

³Sistemi i Menaxhimit të Arsimit dhe Trajnimit Profesional në Kosovë (Situata dhe alternativat për përmirësim), Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2022.

Burimi: Përpunimi i autorit

3. Informacion i përgjithshëm rreth sistemit arsimor

Sistemi arsimor në Kosovë është i organizuar në këto nivele kryesore:

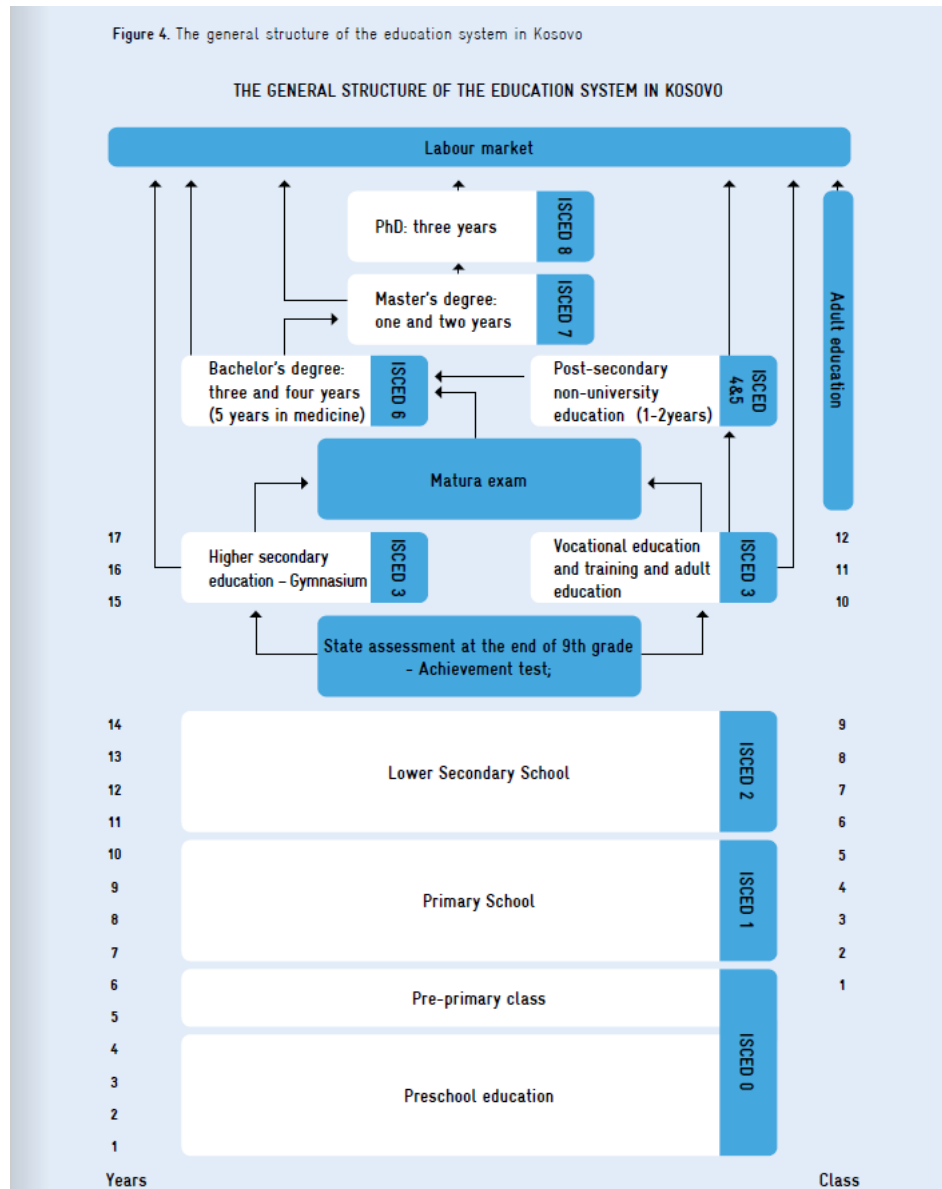
- Arsimi parashkollor (ISCED 0 - mosha < 6 vjeç).
- Arsimi Fillor (ISCED 1 - klasat 1-5).
- Arsimi i mesëm i ulët (ISCED 2 - klasat 6-9)
- Arsimi i mesëm i lartë (ISCED 3 - klasat 10-12).
- Arsimi i Lartë (ISCED 5-8, duke përfshirë ciklin e shkurtër të arsimit të lartë (5), nivelin Bachelor (6), nivelin Master (7) dhe nivelin Doktoraturë (8).

Përveç niveleve të arsimit, kualifikimet lidhen edhe me programet dhe kurrikulat e tyre.

Korniza e Vlerësimit të Studentëve në Arsimin Parauniversitar në Kosovë përshkruan karakteristikat kryesore të sistemit arsimor dhe gjithashtu ka ndihmuar në përsosjen e mëtejshme të përputhjes midis niveleve të programeve të arsimit dhe Kornizës Kombëtare të Kualifikimeve të Kosovës (shih Figurën 4 më poshtë).

Figura 4. Sistemi arsimor në Kosovë

Burimi: Korniza e Vlerësimit të Studentëve në Arsimin Parauniversitar në Kosovë

Interesi i të rinjve për shkollat e arsimit dhe formimit profesional është rritur vitet e fundit dhe niveli i orientimit të nxënësve në shkollat e mesme profesionale dhe gjimnazet është i balancuar. Statistikat nga viti 2020/21 tregojnë se 53% e nxënësve në arsimin e mesëm të lartë ndjekin shkollat e arsimit dhe formimit profesional. Të ndara sipas gjinisë, të dhënat tregojnë se krahasuar me vajzat, djemtë kanë më shumë gjasa të regjistrohen në shkollat e arsimit dhe formimit profesional. Rreth 42.3% e nxënësve në arsimin profesional janë vajza. Analiza

gjinore e orientimit në arsimin profesional tregon tendencën e orientimit të vajzave në profilet e shëndetit dhe mirëqenies, biznesit, administrimit dhe drejtësisë. Djemtë kanë tendencë të orientohen në profilet e inxhinierisë, prodhimit dhe ndërtimit, teknologjisë së informacionit dhe komunikimit. Shkalla e orientimit të vajzave në profilet teknike (fusha e inxhinierisë, prodhimit dhe ndërtimit) është 22.5%. (MASTI 2022)

Tabela 3. Regjistrimi në arsimin e mesëm profesional sipas fushës
ISCED-F dhe gjinisë

	2016/17		2017/18		2018/19		2019/20		2020/21	
Fushat ISCED-F	Totali	Vajzat	Totali	Vajzat	Totali	Vajzat	Totali	Vajzat	Totali	Vajzat
Shkencat dhe artet humane	1,323	832	1,558	1,024	1,448	1,023	1,568	1,067	1,546	1,059
Biznes, administrim dhe drejtësi/ligj	13,550	6,346	13,817	6,609	12,381	5,762	10,920	5,023	10,005	4,616
TIK	5,460	1,729	5,299	1,602	4,772	1,388	4,148	1,132	3,857	929
Inxhinieri, prodhim dhe ndërtim	15,342	3,595	15,288	3,578	14,534	3,391	13,179	2,960	12,389	2,638
Bujqësia, pylltaria, peshkimi dhe veterinaria	1,301	404	1,824	656	1,541	536	1,333	442	1,227	466
Shëndetësia dhe Mirëqenia	7,152	4,822	7,591	5,161	8,022	5,495	8,839	6,123	8,912	6,330
Shërbimet	1,258	363	1,306	338	1,087	319	830	212	842	256
Të tjera	0	0	83	24	18	2	0	0	72	33
Gjithsej	45,386	18,091	46,766	18,992	43,803	17,916	40,817	16,959	38,850	16,327

Burimi: EMIS/MESTI

Pavarësisht të dhënave të fundit që tregojnë një rritje të regjistrimeve në shkollat e arsimit dhe aftësimit profesional dhe e pozicionojnë Kosovën afër mesatares së vendeve të zhvilluara të BE-së, shkollat profesionale vazhdojnë të mbeten përgjithësisht si një zgjedhje e dytë, veçanërisht për nxënësit që nuk mund të regjistrohen në gjimnaze. Regjistrimi në shkollat

profesionale nuk ka ndonjë kriter specifik për pranim dhe kjo ka ndikim në tërheqjen e nxënësve me arritje të ulëta ose nxënësve që nuk mund të regjistrohen në gjimnaze.

Institucionet publike arsimore të arsimit dhe aftësimit profesional, përveç Qendrave të Kompetencës, janë nën mbikëqyrjen e drejtpërdrejtë të komunave të cilat e ushtrojnë këtë rol përmes drejtorive komunale të arsimit. Qeveria qendrore është përgjegjëse për hartimin e politikave arsimore, financimin dhe inspektimin. Brenda këtij sistemi, institucionet arsimore kanë shumë pak autonomi menaxheriale dhe financiare.

Autoriteti i komunave, të cilat janë përgjegjëse për menaxhimin e gjimnazeve dhe shkollave profesionale, e ka bërë shumë të vështirë për nxënësit që të lëvizin nga një komunë në tjetrën. Kjo ka bërë që disa komuna të vogla të krijojnë gjimnaze ose profile të caktuara të arsimit profesional edhe nëse nuk kanë kushte infrastrukturore dhe profesionale për ta bërë këtë. Përveç kësaj, komunat nuk janë fleksibile në ndryshimin e profileve në shkollat profesionale, për të adresuar ndër të tjera problemin e stafit të tepërt mësimdhënës. Nga ana tjetër, kapacitetet e drejtorive komunale të arsimit për të mbikëqyrur institucionet arsimore janë më shumë se të kufizuara dhe DKA-të nuk kanë ndonjë strukturë organizative në përputhje me funksionin e tyre. Për më tepër, mungon linja e autoritetit nga drejtoritë komunale të arsimit tek MASHT-i.

AAAPARr menaxhon gjashtë VETI (Qendra të Kompetencës), megjithëse korniza ligjore dhe buxheti i nevojshëm nuk janë miratuar për t'i mundësuar AAAPARr-së të menaxhojë të gjitha shkollat profesionale, ndërsa kapaciteti i saj për të përmbushur këtë funksion mbetet një sfidë. Nga ana tjetër, kapacitetet e Autoritetit Kombëtar të Kualifikimeve janë të kufizuara për t'iu përgjigjur dinamikës së nevojshme për validimin dhe akreditimin e kualifikimeve të reja dhe për miratimin e standardeve të profesionit.

Në nivelin e shkollës profesionale, përveç autonomisë së kufizuar menaxheriale dhe financiare, nuk është përcaktuar asnjë strukturë organizative. Si pasojë, mekanizmat për sigurimin e cilësisë, orientimin në karrierë, bashkëpunimin me bizneset dhe Zhvillimin Profesional të Trajnuar në bazë shkolle ndryshojnë midis shkollave.

Sa i përket financimit të AAP-së, niveli aktual i financimit nuk i plotëson nevojat e shkollave profesionale. Financimi i AAP-së nuk është rritur ndjeshëm vitet e fundit, ndërsa formula aktuale e financimit është e përgjithësuar dhe llogaritet për nxënës dhe pa ndonjë diferencim të shpenzimeve sipas nevojave specifike të profilit. Ekzekutimi i buxhetit kryhet kryesisht nga komunat, duke përfshirë menaxhimin e prokurimit dhe pagesave. Kjo shkakton shumë

probleme praktike për shkollat, veçanërisht kur përballen me nevoja emergjente, dhe i ngarkon zyrtarët e arsimit në komunë me përmbushjen e nevojave të përditshme të institucioneve arsimore, duke filluar nga riparimet e vogla deri te investimet më të mëdha. Situata është e njëjtë me shkollat që janë nën autoritetin e AAAPARr-së. Edhe pse ekziston një rregullore për planifikimin dhe shpenzimin e të ardhurave vetanake të realizuara nga institucionet e arsimit dhe aftësimit profesional dhe arsimit për të rritur, në terma praktikë ato përballen me vështirësi në menaxhimin e të ardhurave të tyre vetanake. Kohët e fundit, MASHT ka filluar punën për përgatitjen e një formule për financimin e arsimit dhe aftësimit profesional.

Korniza ligjore e AFP-së rezulton të jetë komplekse, e fragmentuar dhe e mangët në adresimin e disa çështjeve, duke çuar në një qasje të fragmentuar midis institucioneve përgjegjëse për proceset e jashtme të sigurimit të cilësisë në sistemin e AFP-së dhe duke mundësuar një qasje sistematike dhe gjithëpërfshirëse. Në këtë kontekst, ndërsa Korniza Kombëtare e Kualifikimeve njih një sistem më të gjerë të sigurimit të cilësisë në AFP (duke përfshirë rolin e Inspektoratit të Arsimit për vlerësimin e jashtëm të AFP-së), aktet nënligjore që rregullojnë proceset e sigurimit të cilësisë në arsimin e përgjithshëm nuk i mbulojnë shkollat profesionale, duke kufizuar përgjegjësinë për sigurimin e jashtëm të cilësisë në shkollat profesionale vetëm në AKK. Autoriteti për validimin e kurrikulave midis MASTI-t dhe AKK-së nuk është i qartë, ndërsa lidhja midis të drejtës për të ofruar AFP dhe akreditimit nuk është e rregulluar për institucionet publike të AFP-së. Mekanizmat për sigurimin e cilësisë në nivel sistemi nuk janë të përcaktuar. Si rezultat, mungon monitorimi sistematik i sistemit të AFP-së dhe raportimi i rregullt mbi cilësinë dhe zhvillimin e AFP-së në nivel sistemi, gjë që do të informonte dhe lehtësonte hartimin dhe planifikimin e politikave strategjike të AFP-së në nivel vendi. Procedurat për mbledhjen e rregullt të reagimeve nga ofruesit e AFP-së, si bazë për zhvillimin e vazhdueshëm të Kornizës Kombëtare të Sigurimit të Cilësisë, nuk janë përcaktuar.

Mekanizmat e sigurimit të brendshëm të cilësisë ende nuk janë konsoliduar plotësisht dhe proceset e vetëvlerësimit kryhen kryesisht formalisht (vetëm për të përmbushur një detyrim), por pa ndikim të rëndësishëm në përmirësimin e cilësisë. Në këtë mënyrë, interesi i shkollave profesionale për kryerjen e vlerësimit të brendshëm të shkollës është zvogëluar. Nga ana tjetër, mundësitë për zhvillim të vazhdueshëm profesional të Koordinatorëve të Sigurimit të Cilësisë janë të kufizuara, ndërsa udhëzimet e disponueshme për proceset e sigurimit të brendshëm të cilësisë nuk i adresojnë mjaftueshëm nevojat e shkollave për zbatimin adekuat të ciklit të cilësisë. Në këtë kontekst, menaxhimi i cilësisë në nivelin e shkollave profesionale dhe në

nivelin e sistemit nuk është funksional dhe efikas në monitorimin e cilësisë, identifikimin e prioritetëve të ndërhyrjes për përmirësimin e cilësisë dhe zbatimin e tyre. (MASTI 2022)

4. Lidhja e arsimit dhe trajnimit profesional me tregun e punës

Arsimi i mesëm profesional supozohet të trajnojë dhe përgatisë nxënësit në shumë profesione dhe zanate të ndryshme për të hyrë në tregun e punës pas përfundimit të arsimit të mesëm profesional. Por shumë vlerësime tregojnë se shkollat e mesme profesionale në Kosovë nuk e përmbushin në mënyrë të kënaqshme këtë qëllim. Në përgjithësi, gjendja dhe cilësia e këtyre shkollave nuk janë në nivelin e duhur, sepse këto shkolla përballen me shumë sfida, të tilla si mungesa e bashkëpunimit të duhur me bizneset, përshtatja e pamjaftueshme me tregun e punës, infrastruktura dhe pajisjet e pamjaftueshme, mungesa e laboratorëve dhe punëtorëve, mungesa e mësimdhënies dhe të nxënësve praktik dhe trajnimit në vendin e punës, mungesa e materialeve mësimore dhe mungesa e shërbimeve të orientimit dhe këshillimit në karrierë në ciklin paraprak shkollor.

Aktualisht, një numër i konsiderueshëm i kualifikimeve të ofruara në shkollat profesionale nuk bazohen në nevojat e tregut të punës, mungojnë standardet e profesioneve për shumë profile, kurrikula për lëndët e përgjithshme nuk është përditësuar dhe vendimet për hapjen e profileve të caktuara merren pa ndonjë analizë të duhur të nevojave të tregut të punës. Miratimi dhe fillimi i zbatimit të kurrikulave të reja u shty me idenë për të finalizuar dhe miratuar fillimisht Kurrikulën Bërthamë për AFP-në, për të intensifikuar procesin e hartimit të standardeve të profesioneve dhe mbi këtë bazë për të unifikuar qasjen dhe strukturën e kurrikulave të hartuara për profilet profesionale, si dhe për të siguruar ndërlidhjen me nevojat e tregut të punës.

Hulumtimi i tregut të punës nuk mbështetet nga sistemi i informacionit të tregut të punës, i cili nuk ofron të dhëna të përditësuara dhe relevante për nevojat dhe kërkesat e tregut të punës (domethënë, të punëdhënësve). Nga ana tjetër, mungon një metodologji standarde për hulumtimin e tregut të punës dhe parashikimin e nevojave të tregut të punës.

Këshillimi dhe orientimi në karrierë mbetet një sfida dhe shërbimet e ofruara janë ende të kufizuara në disa komuna. Në disa komuna ka qendra këshillimi dhe orientimi në karrierë në nivel komunal ose zyrat e këshillimit dhe orientimit në karrierë ndodhen brenda shkollave. Në vitet e fundit, janë zbatuar disa programe trajnimi për mësuesit e shkollave profesionale për këshillim në karrierë dhe bashkëpunim me punëdhënësit, si dhe janë bërë investime në qendrat

e karrierës në disa shkolla profesionale. Megjithatë, nuk është bërë përparim i mjaftueshëm në emërimin e këshilltarëve për orientim dhe orientim në karrierë.

Mësimdhënia është kryesisht teorike, ndërsa mundësitë për zhvillimin profesional të mësuesve në përmirësimin e aftësive pedagogjike dhe në kryerjen e mësimdhënies dhe të nxënësve praktik janë të kufizuara. Edhe rruga e përgatitjes profesionale të mësuesve (para shërbimit) për AFP nuk është e qartë.

Një tjetër sfidë e AFP-së mbetet kryerja e mësimdhënies dhe të nxënësve praktik (në shkollë dhe në vendin e punës). Mungojnë punëtorët për shumë profile, edhe nëse ekzistojnë, ato nuk mund të shfrytëzohen plotësisht për shkak të pajisjeve të vjetruara (ose mungesës së tyre), mungesës së lëndës së parë (materialeve të konsumit) të nevojshme për trajnim praktik dhe përgatitjes së pamjaftueshme të instruktorëve për kryerjen e mësimdhënies dhe të nxënësve praktik. Nga ana tjetër, pilotimi i arsimit të dyfishtë nuk ka filluar ende. Sfidat në ofrimin e të nxënësve në punë janë të ndryshme, si nga ana e shkollave ashtu edhe nga ana e punëdhënësve. Pavarësisht gatishmërisë së punëdhënësve për të pranuar studentë për të nxënësve në punë, ata në përgjithësi nuk kanë kapacitet për të akomoduar një numër të madh studentësh. Shumica e ndërmarrjeve kosovare janë mikro dhe të vogla dhe kanë vizion për zhvillim afatshkurtër. Për më tepër, edhe në rastet kur studentët kryejnë të nxënësve në punë te një punëdhënësi, kjo rrallë bëhet me planifikim të duhur bazuar në kërkesat e kurrikulës. Sfidat tjera që pengojnë kryerjen e të nxënësve në punë janë mungesa e planeve afatgjata të zhvillimit në shumicën e ndërmarrjeve, mungesa e koordinatorëve në shkolla që do të shërbenin si lehtësues midis shkollave dhe punëdhënësve.

Në vitin 2020, MASHT ka miratuar UA 137/2020 për mësimin në punë në institucionet e arsimit dhe aftësimit profesional ⁴, i cili rregullon mënyrën e organizimit, drejtimit dhe vlerësimit të studentëve gjatë kryerjes së mësimin në punë. Është miratuar rregullorja 135/2020 për mbrojtjen dhe ruajtjen e shëndetit të studentëve gjatë trajnimit praktik në shkollë dhe në vendin e punës. Megjithatë, ende nuk ka një instrument për të stimuluar ndërmarrjet që të bashkëpunojnë me shkollat në kryerjen e mësimin në punë.

MASHT ka miratuar UA 136/2020 për krijimin e një strukture nxitëse për të mbështetur arsimimin e nxënësve në profile të mangëta dhe për vajzat/gratë në profile teknike në institucionet e arsimit dhe aftësimit profesional. Në këtë drejtim, ndahen bursa për vajzat që

⁴ <https://masht.rks-gov.net/uploads/2020/12/udhzimi-administrative-me-nr-137-2020-te-mesurit-ne-vendin-e-punese-ne-iaap.pdf>

ndjekin shkollat profesionale në profilet e teknologjisë ushqimore dhe agrobiznesit dhe për vajzat që regjistrohen në kurse teknike në shkollat profesionale.

Korniza ligjore për gjurmimin e të diplomuarve nga sistemi i AFP-së në nivel kombëtar mungon dhe si pasojë mungojnë të dhënat mbi punësimin e të diplomuarve dhe përputhshmërinë e aftësive të tyre me kërkesat e tregut të punës (MESTI 2022).

Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) ka publikuar rezultatet e Anketës së Forcës Punëtore për tremujorin e tretë të vitit 2023. Shkalla e papunësisë në Kosovë është 10.6%. Rreth dy të tretat e popullsisë në Kosovë (1 180 450) janë popullsi në moshë pune (21 665 më pak se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Personat aktivë ishin 483 259 (15 093 më shumë se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Personat joaktivë ishin 697 191 (36 758 më pak se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Personat e punësuar ishin 432 040 (14 567 më shumë se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Personat e papunë ishin 51 219 (526 më pak se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar).

5. Treguesit kryesorë të tregut të punës

Të rinjtë përballen me sfida të konsiderueshme në kalimin nga shkolla në punë për shkak të problemeve të cilësisë, rëndësisë dhe përfshirjes së sistemit arsimor. Përveç kësaj, ekziston një mospërputhje midis pritjeve të tyre dhe kërkesave aktuale të tregut të punës.⁵

Përqindja e meshkujve të punësuar ishte 53.9% (3.1% më e lartë se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Ndërsa përqindja e femrave të punësuar ishte 20.2% (1.1% më e lartë se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Shkalla e punësimit ishte 36.6% (1.9% më e lartë se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Shkalla e papunësisë ishte më e ulët në 10.6% (-0.4% më e ulët se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar). Dhe tek të rinjtë (15-24 vjeç), shkalla e papunësisë ishte më e lartë me 1.6% se në të njëjtën periudhë të vitit të kaluar.

Shkalla e inaktivitetit vazhdon të mbetet mjaft e lartë (59.1%), më e ulët (-2.0%), krahasuar me të njëjtën periudhë të vitit të kaluar. Shkalla e inaktivitetit tek femrat ishte shumë e theksuar me 75.2%, krahasuar me meshkujt, 42.0%.

⁵Raporti Vjetor i Kosovës 2023. UNICEF, 2023.

<https://www.unicef.org/kosovoprogramme/media/4596/file/English.pdf>

Sektorët ekonomikë që kryesojnë me punësim vazhdojnë të jenë: tregtia me 19.9%, ndërtimi me 12.6%, arsimi me 10.0%, prodhimi me 9.1%, administrata publike dhe mbrojtja me 8.2%, etj. Femrat ishin të punësuar kryesisht në sektorët e arsimit, tregtisë dhe kujdesit shëndetësor, me 55.1% të tyre. Ndërsa, meshkujt ishin të punësuar kryesisht në sektorët e tregtisë, ndërtimit, prodhimit, administratës publike dhe mbrojtjes, akomodimit dhe aktiviteteve të shërbimeve, me 62.4%.⁶

6. Kualifikimet dhe kurrikula

Kurrikulat aktuale për kualifikimet e ofruara nga ofruesit publikë të AFP-së nuk përputhen mjaftueshëm me nevojat e tregut të punës, me përshkruesit e përcaktuar nga KKK-ja për nivelet dhe llojet përkatëse të kualifikimeve, as me kompetencat kryesore të përcaktuara nga Korniza Kurrikulare për Arsimin Parauniversitar (në rastin e programeve formale).

Dobësia e parë në lidhje me këtë funksion qeverisës lidhet me faktin se përgjegjësia për kryerjen e analizave kombëtare, sektoriale dhe rajonale të nevojave për aftësi dhe trajnim nuk është përcaktuar qartë në sistemin aktual të qeverisjes dhe menaxhimit të AFP-së, dhe/ose nuk është përmbushur (në mungesë të burimeve njerëzore dhe kapaciteteve profesionale, por edhe për shkak të mungesës së llogaridhënies dhe menaxhimit të performancës). Pjesëmarrja aktive dhe e përgjegjshme e punëdhënësve në këtë drejtim gjithashtu nuk është e institucionalizuar. Si pasojë, këto analiza nuk janë të disponueshme në asnjë nivel:

- Në nivel qendror, Agjencia e Punësimit e Republikës së Kosovës (AERK) - mirëmban Sistemin e Informacionit të Tregut të Punës (LMIS), i cili ofron informacion sasior dhe cilësor mbi situatën dhe trendet e ofertës dhe kërkesës për punë; megjithatë, shumë elementë të LMIS ende nuk janë funksionalë, ndërsa analiza e të dhënave, duke përfshirë nevojat për aftësi në nivel kombëtar, sektorial dhe rajonal, nuk është e disponueshme.
- Sa i përket analizave sektoriale të nevojave për aftësi dhe trajnim, Komitetet Sektoriale të AFP-së nuk janë krijuar, prandaj kontributi i tyre në këto analiza nuk shfrytëzohet.
- Në nivel lokal, analiza e nevojave të tregut lokal dhe rajonal të punës (parashikohet) të bëhet nga bashkitë (Ligji për AFP-në, neni 28, paragrafi 1 dhe 2); megjithatë, mekanizmat e bashkëpunimit me punëdhënësit, me QAP-të, OJQ-të dhe palët e tjera

⁶Anketa e Fuqisë Punëtore (AFP), Tremujori 3. Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2023.

të interesit në nivel lokal nuk rregullohen nga kuadri ligjor, ndërsa kapaciteti i bashkive për një analizë të tillë është i pamjaftueshëm.

- Në nivelin e AFIP-ve, përgjegjësia për kërkimin dhe identifikimin e kualifikimeve të nevojshme në tregun lokal të punës bie mbi Këshillin Drejtues. Këshillat Drejtues nuk janë funksionalë dhe nuk e përmbushin rolin e tyre për të hulumtuar tregun e punës dhe për të sugjeruar rishikimin ose/dhe përshtatjen e programeve të kualifikimit (brenda autonomisë së AFIP-ve), si dhe hapjen ose mbylljen e programeve të AFP-së në AFIP.⁷

⁷Sistemi i Menaxhimit të Arsimit dhe Trajnimit Profesional në Kosovë (Situata dhe alternativat për përmirësim), Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2022.

Përfundime

Ky Raport ofron ide të dobishme për shkëmbim idesh për kurrikulat e propozuara në të ardhmen mbi arsimin AFP në Shqipëri dhe Kosovë. Raporti duhet të dalë me disa rezultate dhe rekomandime cilësore.

Mungon bashkëpunimi efektiv midis palëve të interesuara në këtë fushë, duke përfshirë biznesin, akademinë dhe institucionet publike, dhe gjithashtu infrastruktura e AFP-së mbetet relativisht e dobët në të dy vendet.

Statistikat zyrtare nga INSTAT dhe KAS japin informacion për të gjithë aktivitetin ekonomik dhe të dhënat nuk janë të detajuara për nënsektorët.

Potencialet e zhvillimit dhe rritjes së industrisë në tregun vendas nuk ofrojnë potencial punësimi afatgjatë për të diplomuarit e rinj.

Problemi më i madh në tregun e punës në Shqipëri dhe Kosovë është mospërputhja midis ofertës dhe kërkesës për punë. Në të njëjtën kohë, ekziston papunësi e lartë dhe mungesë e një force pune mjaftueshëm të kualifikuar, me normat e papunësisë së të rinjve dhe papunësisë afatgjatë që mbeten të larta. Sfidat në përputhjen e ofertës dhe kërkesës së tregut të punës, në adresimin e hendekut ekzistues të aftësive dhe përmirësimin e cilësisë së forcës ekzistuese të punës, si dhe në kundërshtimin e rrezikut të një hendeku social në rritje, mbeten të larta.

As shkollat e AFP-së dhe as programet e AFP-së nuk janë të akredituara në Shqipëri. Bisedimet për korrigjimin e kësaj situate janë duke vazhduar.

Mungesa e një sistemi gjithëpërfshirës të këshillimit dhe udhëzimit profesional trajtohet pjesërisht nga Qendrat e AFP-së në të dy vendet. Përveç kësaj, synohet që së shpejti në shkollat e AFP-së të punësohen edhe këshilltarë të trajnuar profesionalisht.

Referencat

- Fondacioni Evropian i Trajnimit. (2023). Arsimi, aftësitë dhe punësimi – trendet dhe zhvillimet, f. 55. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2023-11/ETF%20CrossCountry%20Monitoring%20Report%202023%20FINAL%20%20%281%29.pdf>
- Bashkimi Evropian (2020). Raport. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf
- FAO (2022). Mbështetja e zhvillimit të fermerëve të vegjël. Organizata e Ushqimit dhe Bujqësisë e Kombeve të Bashkuara. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/20f52cf8-d512-49e9-8bd0-2f58a7aad578/content>
- Gëdeshi, I., & King, R. (2018). *Trendet e reja në migrimin potencial nga Shqipëria*. Friedrich Ebert Stiftung.
- Hilpert. A. (2020). Rishikimi i Sistemit të Arsimit dhe Trajnimit Profesional të Shqipërisë; duke përfshirë një analizë krahasuese me vende të zgjedhura nga Evropa Qendrore dhe Perëndimore dhe Rajoni i Ballkanit. Botim i UNDP-së.
- INSTAT (2023 c). Shqipëria në shifra 2022. www.instat.gov.al
- INSTAT (2023.a). Baza e të dhënave statistikore, <http://databaza.instat.gov.al> (qasur për herë të fundit më 28 qershor 2024).
- INSTAT (2023.b). Tregu i punës në Shqipëri 2023. www.instat.gov.al
- MASH (2021). Strategjia Kombëtare e Arsimit 2021-2026. <https://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2021/05/Draft-Strategjia-per-Arsimin-2021-2026-1.pdf>
- Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit (2022) Strategjia e Arsimit në Kosovë 2022-2026. <https://masht.rks-gov.net/en/education-strategy2022-2026/>
- Muço, K., & Balliu, G. (2018). Crescita Economica e corruzione: quale impatto nei paesi balcanici? (Rritja dhe korrupsioni: Çfarë ndikimi në vendet e Ballkanit?). *Moneta e Credito*, 71 (284), 297-309.

OECD (2023), Rezultatet e PISA 2022 (Vëllimi II): Të mësuarit gjatë – dhe prej – ndërprerjes, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/a97db61c-en>

OECD (2023), *Rezultatet e PISA 2022 (Vëllimi I): Gjendja e të Nxëniet dhe Barazisë në Arsim*, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.

OECD (2024), Rezultatet e PISA 2022 (Vëllimi III): Mendje Kreative, Shkolla Kreative, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/765ee8c2-en>

Rovo, Natasha; Record, Richard James Lowden; Rossi, Isolina. (2024). *Raporti i Rregullt Ekonomik i Ballkanit Perëndimor: Rritje Frymëzuese (Anglisht)*. Raporti i Rregullt Ekonomik i Ballkanit Perëndimor; nr. 25 Uashington, DC: Grupi i Bankës Botërore. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099040524061582128/P5006481fb98fb0db1a9401e200293e761d>